

ĮTRAUKTIES LINK. KĄ TURI ŽINOTI MOKYKLA?

ATMINTINĖ MOKYKLOMS

ĮTRAUKTIES LINK. KĄ TURI ŽINOTI MOKYKLA?

ATMINTINĖ MOKYKLOMS

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

VILNIUS, 2022

Rengė:

Remigijus Auškelis

Irma Čižienė

Lina Palačionienė

Ana Pavilovič-Jančis

Laura Ramoškaitė-Grava

Rytis Šiautkulis

Asta Turskienė

Audronė Vadakojienė

Auksė Vyšniauskienė

Jolanta Zabulionienė

Konsultavo:

dr. Aida Šimelionienė

dr. Loreta Statauskienė

Raminta Gaubė

Aušra Jonkutė

Asta Lauciuvienė

Alma Luneckienė

Albina Vilimienė

Kalbos redaktorė Inesa Vilkelė

Dizainerė Dalė Dubonienė

Maketuotojas Valdas Daraškevičius

**Viršelyje: Aidos Černiūtės, Kupiškio Povilo Matulionio
progimnazijos Šimonių skyriaus 8 kl. mokinės, piešinys.
Mokytoja Lina Stanislovaitytė-Bukauskienė**

Bibliografinė informacija pateikiama

Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS)

portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-8275-64-3

© Nacionalinė švietimo agentūra

Turinys

Įvadas	5
Nuostatos, susitarimai ir perspektyvos	8
Lyderystė ir vadovavimas	9
Mokyklos veiklos planavimas ir organizavimas	10
Bendravimo ir bendradarbiavimo kultūra	11
Emocinė gerovė	12
Švietimo pagalbos organizavimas ir teikimas	15
Ugdymo aplinka	16
Mokymo priemonės	17
Ugdymo turinio planavimas	18
Mokymas ir mokymasis	19
Susitarimai ir taisyklės mokykloje bei klasėje	20
Mokinio vertinimas, pasiekimai ir pažanga	21
Literatūra ir šaltiniai	22

IVADAS

Demokratinėmis tradicijomis besivadovaujančios visuomenės, kurioje įvairovė yra priimama ir vertinama, kūrimo procese vis didesnę svarbą įgauna įtraukties principo įgyvendinimas švietime. Įtraukties principu siekiama įgyvendinti nuostatas, kurios minimos svarbiausiuose švietimo srities tarptautiniuose dokumentuose. Įtrauktis švietime įvairių tarptautinių organizacijų, formuojančių tarptautinę švietimo politiką, tokių kaip UNESCO, Jungtinių Tautų Organizacija, Europos specialiojo ir įtraukiojo ugdymo plėtros agentūra, dokumentuose apibūdinama kaip nuolat besikeičiantis ir nenutrūkstamas procesas, kuriuo siekiama kokybiško ugdymosi visiems visuomenės nariams, pripažįstant ir gerbiant įvairovę, atsižvelgiant į kiekvieno asmens individualius gebėjimus ir poreikius, atsisakant diskriminacinių nuostatų dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės. Europos specialiojo ir įtraukiojo ugdymo plėtros agentūros Raktiniuose įtraukties švietime principuose (2021) pabrėžiama, kad, kuriant ir įgyvendinant įtraukią švietimo politiką, „bendros sistemos sukūrimas yra būtinas, norint užtikrinti visų moksleivių teises į ugdymą ir ugdymo kokybę. Švietimo sistema turėtų teikti visiems įtraukų ir nešališką, kokybišką ugdymą ir mokymąsi visą gyvenimą bei užtikrinti, kad ekonominės, socialinės, kultūrinės ar asmeninės aplinkybės netaptų diskriminacijos šaltiniais“. 2021 m. Pasaulio švietimo stebėsenos ataskaitos rekomendacijose itin akcentuojama ne tik įtraukties principo įgyvendinimo, bet ir įtraukties sampratos kaitos būtinybė pabrėžiant, kad turi būti siekiama įtraukiai ugdyti ne tik mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių ar negalią, bet ir visus mokinius, atsisakant jų kategorizavimo.

Lietuvos švietimą formuojantys dokumentai taip pat atliepia tarptautines įtraukties švietime nuostatas. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva – 2030“ teigiama, kad „visuomenė turi pripažinti socialinę atskirtį patiriančių asmenų teises, padėti jiems išsaugoti orumą ir būti visaverčiais visuomenės nariais, aktyviai dalyvauti socialinės įtraukties politikoje ir veikloje, padėti kovoti su stereotipais ir stigmatizacija, išsaugoti ir stiprinti gyvenimo kokybę, socialinę, ypač vaikų, gerovę ir lygias galimybes visiems“. Švietimo plėtros programoje ir Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje pažymima, kad viena iš aktualių veiklos sričių – „didinti švietimo įtrauktį ir prieinamumą, užtikrinti saugią aplinką kiekvienam asmeniui, užtikrinant švietimo prieinamumą ir lygias galimybes, maksimaliai plėtojant vaikų ir jaunimo švietimo aprėptį

suteikti mokiniams, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi poreikius". Tarptautiniuose ir nacionaliniuose švietimo politiką formuojančiuose dokumentuose akcentuojama įtrauktis įvairių ugdymosi poreikių turintiems besimokantiejiems, t. y. įtrauktis apima visus, turinčius įvairių ugdymosi poreikių dėl kalbos, religijos, tautybės, etninės grupės, lyties, negalios, socialinės aplinkos ir kt.

Įtraukties principo įgyvendinimas aptariamas ne tik šalies, bet ir mokyklos lygmeniu. Geros mokyklos koncepcijoje taip pat aptariama ir pabrėžiama perėjimo nuo švietimo visiems prie švietimo kiekvienam tendencija, t. y. personalizuoto, suasmeninto ugdymo(si) ir mokymo(si), pripažįstant, kad žmonių patirtys, poreikiai, siekiai skiriasi ir mokomasi skirtingais tempais ir būdais, tendencija. Pasirengimo įgyvendinti Švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 45¹ straipsniu nuostatas 2021–2024 metų veiksmų plane nurodomas tikslas, kuris bus taip pat aktualus mokyklos lygmeniu – „pašalinti fizines, emocines, informacines, socialines kliūtis ir užtikrinti kokybišką švietimą kiekvienam vaikui mokantis drauge su savo bendraamžiais jam artimiausioje švietimo įstaigoje, suteikiant reikalingą, jo ugdymosi poreikius atliepiančią pagalbą“, iškeliami uždaviniai stiprinti mokyklų pasirengimą priimti ir ugdyti įvairių ugdymosi poreikių turinčius mokinius, tobulinti švietimo pagalbos teikimą ir stiprinti pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų kompetencijas įgyvendinant įtrauktį švietime.

Įtraukties principo įgyvendinimo švietime problematika išryškėja ne tik naujausiuose švietimo dokumentuose, bet ir nacionaliniuose 2021–2022 m. atliktuose švietimo būklės tyrimuose. Juose akcentuojama lyderystės ir vadybos svarba įtraukios kultūros mokykloje raiškai, stebimi neatitikimai tarp mokyklos planavimo dokumentuose deklaruojamų nuostatų ir ugdymo praktikos. Įvardijamos tobulintinos sritys, kaip švietimo pagalbos specialistų prieinamumo trūkumas ar esamų specialistų, mokytojų bendravimo su tėvais (globėjais, rūpintojais) ir informacijos jiems pateikimo stoka, stiprintinas vidinis ugdymo proceso dalyvių ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas, pasirengimas ugdyti mokinius daugiakultūrėje ir daugiakalbėje aplinkoje, vadovų ir mokytojų kompetencijų stiprinimas, ugdant įvairių ugdymosi poreikių turinčius mokinius, pritaikant ugdymo programas, kuriant mokymosi aplinką be kliūčių. Išskiriama, kad mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai ugdymo procese susiduria su situacijomis, kai gali kilti grėsmių dėl įvairių ugdymosi poreikių mokinių elgesio sunkumų, jų įveikai svarbios mokytojo, specialistų kompetencijos, tėvų parama, tinkamos mokykloje taikomos priemonės ir aplinka. Pastebima, kad mokyklos yra pasirengimo įgyvendinti įtraukties principą kokybiškai organizuojant kasdienį ugdymą įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams procese.

Įtraukties principo nuostatų įgyvendinimas mokykloje yra nuolatinis ir nesibaigiantis procesas. Atmintinėje aprašoma 12 veiklos sričių, svarbių šiam principui įgyvendinti mokykloje.

Atmintinėje minimi, išskiriami svarbiausi aspektai, kryptys grindžiamos įtraukties principu, įtvirtintu Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme ir įpareigojančiu sudaryti sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės. Įtraukties principas pabrėžia ir pagarbą įvairovei, bendruomeniškumo puoselėjimą, lygiavertę vadovų, mokytojų, tėvų, mokinių ir kitų mokyklos darbuotojų partnerystę, ugdymo metodologinį lankstumą, universalios aplinkos kūrimą ir pritaikymą.

Atmintinė siekiama padėti mokykloms peržiūrėti formuojamą įstaigos politiką, skatinti įsivertinti turimus žmogiškuosius ir materialiuosius išteklius, ugdymo praktiką, siekiama padėti analizuoti ir tobulinti mokykloje vykstančius įtraukties procesus, paskatinti tarpusavio bendradarbiavimą, priimti bendrus susitarimus, kurių laikymasis padės įveikti mokykloje kylančius iššūkius įgyvendinant įtraukties principą. Šios atmintinės tikslas – paskatinti mokyklas kurti atvirą švietimo sistemą, kur svarbus kiekvieno asmens dalyvavimas, atliepiant mokinių ugdymosi poreikių įvairovę ir sukuriant visiems besimokantiejiems lygias galimybes ugdytis drauge su visais.

NUOSTATOS, SUSITARIMAI IR PERSPEKTYVOS

Vienas pirmųjų žingsnių, užtikrinančių įtraukties principo sėkmingą ir kokybišką įgyvendinimą mokykloje, – visos mokyklos bendruomenės vizija, nuostatos ir bendri susitarimai. Siekiant suteikti tinkamas galimybes kiekvienam besimokančiajam dalyvauti ugdymo procese, mokyklos bendruomenės veiklose, itin svarbu:

- kad visa mokyklos bendruomenė suprastų įtrauktį ir teisingumą kaip kokybiško ugdymo pagrindą, vertintų kiekvieną besimokantįjį ir mokinių mokymosi poreikių įvairovę;
- susitarti dėl visiems mokyklos bendruomenės nariams priimtinos „mokyklos kiekvienam“ nuostatos ir bendros įtraukiojo ugdymo (įtraukties principo) sampratos;
- kad mokyklos vizija ir reali mokyklos veiklos perspektyva būtų priimtina visiems bendruomenės nariams;
- kad mokyklos veiklos tobulinimo sprendimai įtraukčiai būtų priimami vadovaujantis sutarta bendros veiklos perspektyva ir bendromis diskusijomis.

LYDERYSTĖ IR VADOVAVIMAS

Lyderystė, įgyvendinant įtraukties principą, pirmiausia asocijuojasi su viena iš J. A. F. Stonerio, R. E. Freemano, D. R. Gilberto (2005) įžvalgų, kad lyderystė glaudžiai susijusi ir su vertybėmis. Lyderystei svarbu ir pačių mokyklos pedagogų įsitraukimas į veiklą plačiąja prasme. Mokyklos bendruomenė pasitiki mokyklos lyderiais kaip partneriais, kurie skatina ir palaiko, konsultuoja ir bendradarbiauja, kasdieniu elgesiu demonstruoja sutartas mokyklos vertybes. Todėl šalia mokyklos vadovo lyderio laisvai besijaučiantys ir mokytojai lyderiai pirmiausia puoselėja mokyklos bendruomenės kultūrą, atliepiančią įtraukties principo sampratą. Pasak L. Lamberto (2011), direktorius, mokytojai, tėvai ir mokiniai – tai pagrindiniai mokymo proceso dalyviai. Veikdami išvien jie sukuria lyderių komandą, kuri yra labai galinga jėga mokykloje.

Išskiriami keli lyderystės ir vadovavimo aspektai, svarbūs šiam principui įgyvendinti:

- mokyklos konteksto pažinimas ir pripažinimas, pabrėžiant mokinių įvairovės ir kiekvieno vaiko ypatumus;
- tikėjimas vaiko galiomis;
- nuolatinė motyvuojanti kolegiali pagalba;
- vieningas pozityvus pedagogų požiūris į kiekvieną besimokantįjį;
- nuoseklus grįžtamasis ryšys ir tikslingos „čia ir dabar“ pagalbos teikimas ir užtikrinimas;
- tėvų švietimas ir bendradarbiavimas ir kt.;
- nuolatinė stebėseną, kuri vadovaujasi mokyklos veiklos kokybės įsivertinimu ir kitais įrodymais pagrįstais rodikliais.

Šių aspektų įgyvendinimą iliustruotų mokinių pasiekimai ir daroma asmeninė pažanga, kurie nuolat analizuojami kaskart išsikeliant naujus pamatuotus tikslus.

MOKYKLOS VEIKLOS PLANAVIMAS IR ORGANIZAVIMAS

Siekiama, kad įtraukties principas atspindėtų mokyklos veiklos planavimo dokumentuose, bet daug svarbiau, kad jis būtų įgyvendinamas praktikoje. Mokyklos veiklos planavimas ir organizavimas yra nuolatinis procesas, leidžiantis gerinti ugdymo kokybę ir valdyti pokyčius. Strategiškai planuojant mokyklos veiklą atsižvelgiama į bendruomenės tikslus ir vertybes, bendruomenės ateities plėtros viziją, veiksmų kryptis siekiant tą viziją įgyvendinti. Išskiriami šie mokyklos veiklos planavimo ir organizavimo aspektai, svarbūs įtraukties principui įgyvendinti:

- mokyklos strateginiame plane užtikrinama įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių sėkminga įtrauktis, tikslingai planuojami materialiniai, finansiniai, žmogiškieji ištekliai;
- mokyklos veiklos planuose pabrėžiama įstaigos bendruomenės nuostatų svarba, sutarti prioritetai, numatomas mokinių socialinių ir emocinių kompetencijų bei pozityvaus elgesio ugdymas;
- mokyklos plane numatomas nuolatinis pedagogų mokymasis ir tikslingas kompetencijų tobulinimas įgyvendinant įtraukties principą;
- mokyklos veiklos planavimas siejamas su užsibrėžtais rezultatais, veiklų organizavimas yra lankstus atsižvelgiant į grįžamojo ryšio tarpinius rezultatus ir situacijų analizes, vadovaujantis pasiteisinusių gerųjų praktikų patirtimi.

BENDRAVIMO IR BENDRADARBIAVIMO KULTŪRA

Sėkmingas įtraukties principo įgyvendinimas mokykloje visiškai neįmanomas be konstruktyvaus ir veiksmingo bendradarbiavimo, komandinio mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų darbo tiek planuojant veiklas, tiek tiesiogiai dirbant klasėje. Tik tarpusavio pagarba ir susitarimais, dėmesiu ir supratimu grindžiami tarpasmeniniai santykiai tarp visų mokyklos bendruomenės narių gali tapti sėkminga įtraukties įgyvendinimo prielaida. Pabrėžtinės šios bendravimo ir bendradarbiavimo mokykloje kryptys:

- mokyklos bendruomenės santykiai grindžiami geranoriškumu vienas kitam ir kolegialia pagalba, mokantis drauge ir dalijantis savo patirtimi: kryptingas mokymas(is) vyksta įvairiose mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų komandose;
- mokykloje susitariama dėl būdų, kaip darbuotojai dalijasi svarbia ir jautria informacija apie įvairių ugdymosi poreikių turinčius mokinius; susitariama dėl bendravimo ir bendradarbiavimo formų, susitikimų vietos ir laiko. Dalydamiesi svarbia informacija, mokyklos bendruomenės nariai laikosi konfidencialumo ir atsižvelgia į vaiko teises bei asmens duomenų apsaugos reglamento reikalavimus;
- visi mokyklos bendruomenės nariai aktyviai dalyvauja susitikimuose ir pasitarimuose, per kuriuos gerbiamas kiekvieno jų indėlis, vengiant nepagarbios kritikos, atmetimo ar ignoravimo; į konfliktus ar nesutarimus mokyklos administracija ir mokyklos bendruomenė nedelsdama reaguoja pagal iš anksto susitartą ir suderintą tvarką / algoritmą;
- mokykloje nuolat tariamasi dėl svarbių įtraukties įgyvendinimo įstaigoje aspektų: lūkesčių ir visų ugdymo proceso dalyvių galimybių dermės modeliuojant ugdymo procesą, švietimo pagalbos teikimo, mokinių gebėjimų ir polinkių nustatymo, mokymo(si) metodų, būdų, formų ir mokymo priemonių parinkimo laikantis universalaus dizaino principo;
- mokinių tėvai (globėjai, rūpintojai) skatinami bendrauti ir bendradarbiauti su mokykla tiek dėl savo vaiko ugdymo sėkmės, tiek formuojant ir įgyvendinant mokyklos išsikeliamus tikslus bei uždavinius. Mokytojai ir tėvai bendradarbiauja, palaikydami ir skatindami mokinio pažangą, stiprindami jo psichinę ir fizinę sveikatą bei socialumą. Mokytojai ir tėvai (globėjai, rūpintojai) tariaisi dėl visiems priimtinių bendravimo ir bendradarbiavimo būdų, formos, vietos ir laiko, organizuoja susitikimus, pokalbius ir juose aktyviai dalyvauja;
- bendravimas ir bendradarbiavimas skatinamas ir už mokyklos ribų; mokyklos bendruomenės nariai bendradarbiauja su vietos bendruomene, įvairiomis organizacijomis, kitomis mokyklomis.

EMOCINĖ GEROVĖ

Mokinių emocinė gerovė

Mokinio mokymas ir mokymasis neįmanomas be geros vaiko emocinės savijautos, teigiamų tarpasmeninių santykių, sąlygų asmeniniam augimui ir tobulėjimui užtikrinimo. Vaiko emocinė gerovė – tai palanki (saugi) vaiko asmenybės brandai aplinka, padedanti iš(si)ugdyti gebėjimą jaustis laimingam ir savarankiškam, pasitikėti savimi, pažinti ir valdyti savo emocijas, elgtis adekvačiai ir konstruktyviai iškilus sunkumų, būti atidžiam ir dėmesingam bendraujant su kitais žmonėmis. Emocinė gerovė neįmanoma be aiškaus, nuoseklaus ir gilaus kiekvieno asmens individualumo suvokimo ir priėmimo. Tai labai svarbu kuriant įtraukią kultūrą mokykloje ir užtikrinant vienodas galimybes mokytis įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams.

Siekiant visų mokinių emocinės gerovės užtikrinimo mokykloje:

- atsižvelgiama į kiekvieno mokinio galimybes, gebėjimus, mokymosi sunkumus, įgytus įgūdžius, žinias, pasitikėjimą savimi ir kitus asmenybės ypatumus, atliepiant įvairius jo ugdymosi ir asmeninius poreikius;
- siekiama įsiklausyti į kiekvieno mokinio nuomonę, gerbti kiekvieno asmeninę patirtį ir tapatybę;
- atidžiai stebima, kad mokinių skirtubių suvokimas ir jų pripažinimas atsispindėtų visuose mokinių ir mokytojų mokymo(si), bendravimo ir elgesio srityse; mokykloje netoleruojamas diskriminuojantis, stereotipinis ir stigmatizuojantis požiūris į skirtynes;
- palaikomas glaudus ryšys su mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais) dėl mokinio asmenybės brandos augimo, pasiekimų ir pažangos;
- asmeninė kiekvieno mokinio gerovė kuriama ir užtikrinama per veiksmingą pagalbos sistemą su aiškiai apibrėžtais mokyklos bendruomenės narių vaidmenimis;
- siekiama užtikrinti, kad kiekvienas mokinys jaustųsi vertingas, reikalingas ir saugus.

Mokyklos darbuotojų emocinė gerovė

Mokinio potencialo realizavimas įmanomas tik visapusiškai užtikrinant visų bendruomenės narių – mokinių, juos ugdančių pedagogų ir kitų mokyklos darbuotojų – emocinę gerovę.

Mokyklos darbuotojų emocinei gerovei užtikrinti svarbu, kai:

- jaučiamas kolegų ir vadovų palaikymas, vyrauja atviras, kolegiškas bendravimas, leidžiantis laiku pastebėti galimus sunkumus ar iškylančius konfliktus, laikomasi visų susitarimų;
- mokyklos vadovai yra dėmesingi ir teikia pagalbą mokytojams, dirbantiems su mokiniais, turinčiais įvairių ugdymosi poreikių;
- darbuotojai, kurie susidūrė su iššūkiais, galinčiais sukelti stresą, sulaukia pagalbos ir palaikymo;
- darbuotojai skatinami ir palaikomi ugdyti bei plėtoti asmenines ir profesines kompetencijas, kurios padeda jiems dirbant su įvairių ugdymosi poreikių turinčiais vaikais;
- darbuotojai turi galimybę planuoti asmeninio meistriškumo augimą ir jo siekti;
- mokykloje ne tik pripažįstamos darbuotojų teisės, bet ir užtikrinamos sąlygos joms įgyvendinti;
- mokinių ir mokytojų, mokytojų tarpusavio santykiai grindžiami pozityvaus elgesio skatinimu, pagarba, pasitikėjimu, įsiklausymu ir išsiklausymu, geranoriškumu, rūpinimusi padedant ir dalijantis.

Tolerancijos ugdymas ir saugios aplinkos mokykloje kūrimas

Vienas esminių emocinės gerovės garantų mokykloje yra saugios aplinkos kūrimas, kurioje kiekvienas vaikas jaučiasi lygiateisis ir priimamas be jokių išankstinių, stereotipinių nuostatų. Be abejo, kai klasėje mokosi ugdomosi ar kitokių sunkumų turintis vaikas, kartais nepavyksta išvengti bendraamžių ignoravimo, pašiųpų, ironizavimo ir kitokių psichologinio smurto ar diskriminavimo apraiškų. Susidūrę su mokinio individualiais ypatumais, specialiaisiais ugdomosi poreikiais arba etniniais ir socialiniais skirtumais mokyklos darbuotojai be jokių išlygų, principingai laikosi tolerancijos, lygiateisiškumo ir nediskriminavimo nuostatų. Tiek mokytojai, tiek ir mokiniai suvokia, kad negali būti „pateisinamų“, „pagrįstų“ patyčių, izoliacijos, ignoravimo ar kitokios diskriminacijos arba „pelnyto“ smurto.

Mokykloje puoselėjama tolerancijos, pagarbos kiekvienam žmogui kultūra ir vykdoma patyčių ir smurto prevencija, kuriai pasitelkiamos visos turimos metodinės priemonės, prevencinės programos, o susidūrus su diskriminacijos, nepakantumo kitokiam vaikui, patyčių ir smurto atvejais, panaudojami visi būtini veiksmingo jų stabdymo būdai ir priemonės, numatyti mokyklos taisyklėse ir kituose veiklos dokumentuose. Mokykloje:

- numatyta Smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos tvarka, kurios tikslas – kurti saugią, mokinio asmenybės augimui, brandai ir ugdymuisi palankią aplinką; su šia tvarka mokykloje supažindinami ir jos laikosi visi darbuotojai;
- mokiniams ir mokytojams užtikrinama galimybė gauti kompetentingą pagalbą patyrus patyčias ar smurtą;
- į nuoseklų ir nuolatinį patyčių prevencijos vykdymą įtraukiama visa mokyklos bendruomenė;
- tolerancijos, nediskriminacinių nuostatų ugdymo uždaviniai ir patyčių prevencijos principai integruojami į ugdymo programas ir turinį.

ŠVIETIMO PAGALBOS ORGANIZAVIMAS IR TEIKIMAS

Švietimo pagalba ir jos organizavimas mokykloje – viena iš neatsiejamų mokyklos veiklos įtraukčiai sričių. Įgyvendinant įtraukties principą mokykloje, atliepiami mokinių poreikiai ir užtikrinama kokybiška bei prieinama švietimo pagalba. Švietimo pagalba – tai specialistų teikiama psichologinė, socialinė pedagoginė, specialioji pedagoginė, specialioji pagalba, siekiant padėti įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams sėkmingai ugdytis, stiprinti mokinių psichologinį atsparumą ir psichikos sveikatą. Svarbi švietimo pagalbos veiksmingumo sąlyga – specialistų bendradarbiavimas tarpusavyje, su mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytojais, kitų institucijų specialistais. Įgyvendinant įtraukties principą mokykloje, išskiriamos šios švietimo pagalbos kryptys:

- stiprinama mokyklos vaiko gerovės komisijos, kuri padeda užtikrinti kiekvienam mokiniui saugią ir palankią ugdymuisi aplinką, padeda šalinti mokymosi kliūtis laiku teikdama tikslingą švietimo pagalbą, veiklą;
- skiriamas ypatingas dėmesys švietimo pagalbos specialistų gebėjimams atpažinti įvairius mokinio ugdymo(si) poreikius, nepalankias mokinio gerovei sąlygas, orumą ir saugumą pažeidžiančias situacijas, kurti tinkamas ugdymo aplinkas mokykloje, padėti šalinti atsirandančias kliūtis įtraukčiai ir formuoti reikalingus mokinių mokymosi įgūdžius;
- mokykla įsivertina ir siekia, kad švietimo pagalba būtų prieinama kiekvienam mokiniui: būtų pakankamas skaičius švietimo pagalbos specialistų, mokytojo padėjėjų, gestų kalbos vertėjų ir pan. Mokykloje apibrėžti aiškūs pagalbos specialistų ir mokytojų padėjėjų vaidmenys, planuojant ir įgyvendinant ugdymo procesą;
- švietimo pagalbos specialistai kartu su mokytojais, mokiniais, jų tėvais analizuoja mokymosi nesėkmių priežastis, modeliuoja veiksmingiausius mokymosi ir jo organizavimo būdus, konsultuoja, bendradarbiauja ir teikia paramą mokytojui, mokyklos bendruomenei;
- skatinamas veiksmingas bendradarbiavimas tarp švietimo pagalbos specialistų, mokytojo padėjėjų, mokinio tėvų (globėjų, rūpintojų), mokytojų, administracijos vaiko gerovės klausimais;
- mokykla, organizuodama švietimo pagalbos teikimą siekiant visų mokinių įtraukties, bendradarbiauja su kitomis įstaigomis: savivaldybės pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centrais, nacionaliniais ir regioniniais ugdymo centrais, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kt.

UGDYMO APLINKA

Įgyvendinant įtraukties principą mokykloje, ypač svarbus visos mokyklos ir mokymo bei mokymosi aplinkos pritaikymas, bebarjerės, universalus dizaino principais grindžiamos ugdymo aplinkos sukūrimas įvairių ugdymosi poreikių turintiems vaikams. Įtraukčiai mokykloje svarbios visos erdvės, kuriose vyksta ugdymas, t. y. kabinetai, studijos, salės, lauko ar nuotolinio mokymo erdvės, valgykla, biblioteka, vietos poilsiui ir pan. Mokyklos aplinka turi atitikti visų bendruomenės narių poreikius. Optimalus, saugus, funkcionalus mokyklos ugdymo aplinkos pritaikymas užtikrina vienodas visų mokinių įsitraukimo ir dalyvavimo ugdymo procese galimybes, o technologijomis aprūpinta ugdymo aplinka sudaro galimybę visiems mokiniams domėtis mokomuoju dalyku, įveikti kylančius mokymosi sunkumus ir dalyvauti ugdymo veiklose.

Išskiriami mokyklos ugdymo aplinkų kūrimo aspektai, padedantys sudaryti palankias ugdymo sąlygas visiems:

- mokyklos aplinka prižiūrima ir nuolat vertinama, šalinamos atsirandančios kliūtys, galinčios kelti judėjimo ar kitų dalyvavimo ugdymo procese sunkumų įvairių ugdymosi poreikių turintiems vaikams;
- mokyklos aplinkų prieinamumo, sveikatos ir saugos klausimai aktyviai svarstomi mokyklos bendruomenėje, planuojant ir perkant naują įrangą, specialiąsias mokymosi priemones, pritaikant erdves mokymui ir mokymuisi;
- darbuotojai, mokiniai apmokomi naudotis techninėmis pagalbos priemonėmis ir specialiai pritaikytomis erdvėmis laikantis saugumo reikalavimų ir siekiant numatytų mokymosi tikslų. Mokykloje skatinamas ir ugdomas savarankiškumas, laiku teikiama tikslinga pagalba, kaip naudotis techninėmis pagalbos priemonėmis ir specialiai pritaikytomis erdvėmis. Mokykloje rengiamos ir planuojamos saugos bei priešgaisrinės apsaugos pratybos atsižvelgiant į įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių ypatumus ir elgesį;
- modeliuojant fizinės klasės erdves siekiama, kad jos būtų patogios naudoti kuo platesniam mokinių ratui. Fizinė klasės aplinka lengvai transformuojama, mobili. Tam tikrais atvejais išlieka individualus erdvių pritaikymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams;
- mokyklos ir klasės aplinkos kuriamos bendradarbiaujant mokyklos administracijos atstovams, mokytojams, švietimo pagalbos specialistams, mokiniams ir tėvams (globėjams, rūpintojams), vadovaujantis universalus dizaino ugdyme principais, galiojančiais teisės aktais, naujausiais moksliniais edukaciniais šaltiniais ir gerąja praktika.

MOKYMO PRIEMONĖS

Mokymo priemonės padeda realizuoti ugdymo tikslus ir kurti veiksmingą mokymąsi, atsižvelgiant į kiekvieno mokinio ugdymosi galimybes ir poreikius. Mokymo priemonės apima tiesiogiai mokymui naudojamas spausdintas ar skaitmenines priemones, daiktus, medžiagas ir pan. Mokymo priemonių spektras gali būti labai įvairus: nuo sudėtingiausių technologinių ir techninių sprendimų iki paties mokytojo, mokinio parengtų priemonių. Tinkamai parenkamos mokymo priemonės sudaro galimybes siekti bendrosiose programose numatytų tikslų ir uždavinių bei kiekvieno mokinio ugdymosi pažangos.

Išskiriami šie mokymo priemonių parinkimo, naudojimo, kūrimo aspektai:

- mokymo priemonės siejasi su ugdymo turiniu, atitinka dalyko bendrojoje programoje apibrėžtus pasiekimų lygių požymius ir turi būti pritaikomos įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams;
- svarbu naudojamų mokymo priemonių daugiafunkcionalumas: galimybė įgyvendinti didaktinius sprendimus pamokoje ir diferencijuoti mokymąsi, atsižvelgiant į skirtingus mokinių poreikius ir galimybes;
- mokymo priemonės klasėje sudaro sąlygas mokiniams aktyviai mokytis, bendrauti ir bendradarbiauti grupėje, dirbti savarankiškai, skatinti mokymosi motyvaciją bei įgyti žinių ir įgūdžių;
- mokymo priemonės turi būti aiškios, suprantamos, prieinamos ir patogios naudotis kiekvienam ugdymo proceso dalyviui;
- mokymo priemonės, kurios atitinka universalaus dizaino ugdyme principus, kuriamos arba pritaikomos atsižvelgiant į pamokos tikslus ir klasės mokinių poreikius (teksto šriftas ar dydis, informacijos pateikimo modalumas, kalbų keitimas, specialūs žymėjimai ir pan.);
- įgyvendinant kiekvieno mokinio ugdymo tikslus pamokoje gali prireikti taikyti ir specialiąsias mokymosi priemones (Brailio raštas, klausos aparatai ir pan.). Dėl šių priemonių taikymo konsultuojamasi su švietimo pagalbos specialistais, mokinio tėvais (globėjais, rūpintojais), socialiniais partneriais ir pan.

UGDymo TURINIO PLANAVIMAS

Ugdymo turinio planavimas yra vienas svarbiausių įtraukties principo įgyvendinimo komponentų siekiant visų mokinių įtraukimo į ugdymo procesą ir galimų kliūčių šalinimą. Planuojant ugdymo turinį mokymo ir mokymosi medžiaga personalizuojama pagal mokinių turimą patirtį ir galias, atsižvelgiama į mokinių mokymosi skirtumus, poreikius, ypatumus. Siekiama įtraukti kiekvieną mokinį į įvairias mokymosi patirtis, sukuriant įvairias sąlygas įgyti kuo aukštesnius pasiekimus. Ugdymo turinio planavimas remiasi visų mokinių skirtumų pripažinimu, lygiateisiškumu visų mokinių atžvilgiu puoselėjimu ir bendruomeninių santykių kūrimu. Išskiriama keletas ugdymo turinio aspektų, svarbių šiam principui įgyvendinti:

- ugdymo turinys planuojamas lanksčiai ir nuosekliai, plano įgyvendinimas peržiūrimas ir aptariamas dalyvaujant mokytojams ir švietimo pagalbos specialistams, mokiniams, tėvams (globėjams, rūpintojams), prireikus – koreguojamas;
- siekiama kiekvieno vaiko mokymosi sėkmės, sudaromos sąlygos ir galimybės įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams mokytis kartu su visais pripažįstant individualius ypatumus, galimybes, poreikius;
- skatinamas mokinių įsitraukimas ir aktyvus dalyvavimas ugdymo procese, sudaromos sąlygos kiekvieno mokinio saviraiškai, stiprinamas tikėjimas savo galiomis ugdant savivertę, pabrėžiama mokinio pažanga;
- mokyklos sprendimu galimi mokinių individualūs ugdymo planai, numatant mokymosi tikslą ir konkrečius uždavinius, susietus su rezultatais. Individualus ugdymo planas apibrėžia mokinio galioms ir mokymosi poreikiams pritaiktą ugdymą, padeda siekti kuo geresnių mokymosi pasiekimų, nuosekliai ugdytis kompetencijas, jausti atsakomybę už savo mokymąsi;
- mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, rengiamas individualus ugdymo planas kartu su mokytojų, švietimo pagalbos specialistų ir tėvų bendrais susitarimais;
- prireikus mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, bendrojo ugdymo programos pritaikomos vadovaujantis teisės aktų numatyta tvarka.

MOKYMAS IR MOKYMASIS

Mokymas ir mokymasis yra aktyvus kuriamasis procesas, per kurį susiejamos jau turimos ir naujos žinios. Veiksmingas mokymas apima visų mokinių mokymosi stiliaus, skirtumų, galimybių ir įvairių ugdymosi poreikių ypatumų pažinimą, gebėjimą numatyti, su kokiomis ugdymo programų, aplinkos, metodų, veiklos būdų taikymo kliūtimis gali susidurti atskiri mokiniai ar jų grupės. Parenkami tinkami mokymo ir mokymosi metodai, būdai ir priemonės, naudojami siekiant pašalinti mokiniams kylančias ugdymo kliūtis, skatinantys gebėjimų ir mokymosi potencialo vystymąsi.

Išskiriami šie mokymo ir mokymosi įgyvendinant įtraukties principą aspektai:

- mokymasis organizuojamas ir grindžiamas pagal mokyklos ugdymo planą lanksčiai, atsižvelgiant į mokinių galias ir poreikius, turimą mokymosi patirtį, parenkant mokomąją medžiagą, taikant įvairius mokymo metodus ir būdus, mokymo priemones, siekiant užtikrinti kuo geresnes mokymosi galimybes įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams;
- mokymosi procese pripažįstamos ir kaip ištekliai panaudojamos mokinių skirtybės (kalba, amžius, pasiekimai, negalia, kultūrinė ir socialinė patirtis ir kt.);
- mokytojai personalizuoja mokymą kurdami į sėkmę orientuotą mokymosi patirtį, kuri didina mokinių aktyvumą, pasiekimus ir pažangą;
- mokymo ir mokymosi procese bendradarbiaudami dalyvauja ir dalijasi atsakomybe mokytojai, mokiniai, švietimo pagalbos specialistai, mokinio tėvai (globėjai, rūpintojai);
- mokytojai skatinami gilinti savo profesinę kompetenciją, plėtoti reflekyvią praktiką.

SUSITARIMAI IR TAISYKLĖS MOKYKLOJE BEI KLASĖJE

Susitarimai ir taisyklės mokykloje yra svarbu formuojant pozityvų mokinių elgesį. Sėkmingas klasės valdymas, susitarimai ir taisyklės padeda mokiniams aktyviai dalyvauti ugdymo procese ir siekti ugdymo programoje numatytų tikslų. Aiškos priimtino elgesio gairės prisideda kuriant saugią ir patikimą aplinką mokinių akademiniam, socialiniam ir asmeniniam tobulėjimui, skatina mokinių atsakomybę už elgesį ir mokymosi rezultatus, todėl itin svarbu, kad:

- mokyklos taisyklės kuriamos aktyviai dalyvaujant visai įstaigos bendruomenei; mokyklos taisyklių nedaug ir jos pateikiamos įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams prieinamu būdu, lengvai suprantama kalba;
- kiekviena klasė, atsižvelgdama į mokinių poreikius, susikuria savo taisykles, kurios dera su mokyklos taisyklėmis;
- mokykloje skatinamas teigiamas elgesys, drausmė grindžiama abipuse pagarba;
- mokiniai, turintys įvairių ugdymosi poreikių, skatinami ir mokomi savarankiškai reguliuoti savo elgesį, priimti atsakomybę, jiems padedama suprasti, koks elgesys yra netinkamas, panaudojant pozityvaus elgesio situacijas;
- mokykloje greitai ir atsakingai reaguojama į bet kokius elgesio taisyklių pažeidimus, nepalankias asmens gerovei, sveikatai ir saugumui situacijas, taikant mokykloje nustatytas tvarkas, algoritmus, o tinkamo ir netinkamo elgesio pasekmės grindžiamos proporcingu reagavimu;
- mokyklos pateikiama informacija ir pasirenkami sprendimo būdai padeda sumažinti tėvų (globėjų, rūpintojų) nerimą dėl jų vaikų ugdymo ir saugumo;
- suteikiant informaciją apie mokinius, laikomasi asmens duomenų apsaugos ir konfidencialumo reikalavimų.

MOKINIO VERTINIMAS, PASIEKIMAI IR PAŽANGA

Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas bei pripažinimas mokykloje yra neatsiejama ugdymo proceso dalis. Vertinimo procese svarbi mokinio ir mokytojo aktyvi sąveika. Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas parodo mokinio daromą pažangą iš laiko perspektyvos, apibendrina ugdymosi patirtį, suteikia grįžtamąjį ryšį mokiniams, tėvams (globėjams, rūpintojams) ir padeda mokytojams planuoti tolesnį ugdymą. Objektivus, individualus, pagrįstas, aiškus ir sistemingas mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas skatina visų mokinių sėkmingą mokymąsi, palaiko mokymosi motyvaciją.

Išskiriami šie mokinio vertinimo, pasiekimų ir pažangos aspektai:

- rengiant mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo tvarką mokykloje atsižvelgiama į mokinių įvairovę, numatomi vertinimo tikslai, priemonės ir rezultatai;
- naudojami lankstūs, mokinių gebėjimus, poreikius ir ugdymo programoje keliamus tikslus atitinkantys formaliojo ir neformaliojo vertinimo metodai. Vertinant atsižvelgiama į individualiame ugdymo ir (ar) pagalbos plane keliamus ugdymo tikslus;
- siekiant mokinių individualios ugdymosi pažangos svarbi laiku teikiama papildoma mokymosi ir (ar) švietimo pagalba;
- mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai užtikrina, kad mokiniams ir jų tėvams (globėjams, rūpintojams) informacija apie mokymąsi būtų teikiama reguliariai, būtų informatyvi, asmeniška ir skatinanti kiekvieną mokinį siekti asmeninės pažangos;
- organizuojant ir vykdant nacionalinius mokinių pasiekimų patikrinimus, pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimą, brandos egzaminus, vertinimo užduoties forma, vykdymas ir vertinimo instrukcijos pritaikomos vadovaujantis teisės aktų nustatyta tvarka, apie galimus pritaikymus ir mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimus laiku informuojant mokinius, jų tėvus (globėjus, rūpintojus);
- mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas, įsivertinimas padeda tinkamai pasirinkti formaliojo ir neformaliojo ugdymo kryptis, siekiant tikslingesnio profesijos pasirinkimo.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

2021 m. pasaulio švietimo stebėsenos ataskaita. Vidurio ir Rytų Europa, Kaukazas ir Vidurio Azija. Įtrauktis ir ugdymas: „visi“ reiškia visus. Santrauka. Prieiga per internetą: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Inclusion%20and%20education_LT.pdf.

Agentūros pozicija dėl įtraukiojo ugdymo sistemų. Prieiga per internetą: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/PositionPaper-LT.pdf>.

Ališauskienė S., Miltenienė L. (2018). Inkliuzinis ar įtraukusis ugdymas: socialinių konstruktyvų interpretacijos. Specialusis ugdymas, 2018, 1 (38). Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/special-education/article/view/25464/24863>.

Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo patvirtinimo pakeitimas.

Bubnys R., Žydzūnaitė V. Reflektyvus mokymas(is) aukštosios mokyklos edukacinėje aplinkoje. Mokslo studija (2012). Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Mokslo_studija_Reflektyvus_mokymasis.pdf.

Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų (2015). Prieiga per internetą: <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>.

Bruzgelevičienė R. (2020). Ugdymo turinio kūrimas mokyklos lygmeniu: galimybės ir iššūkiai. Nacionalinė švietimo agentūra, Vilnius. Prieiga per internetą: <https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/13400>.

EASNIE (European Agency for Special Needs and Inclusive Education), 2012. Profile of Inclusive Teachers, Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education.

Education 2030, Incheon Declaration (ID) and Framework for Action. For the Implementation of Sustainable Development Goal 4, Ensure Inclusive and Equitable Quality Education and Promote Lifelong Learning Opportunities for All, ED-2016/WS/28, UNESCO, 2016 (2020). UNICEF. Prieiga per internetą: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>.

Europos specialiojo ugdymo ir inkliuzinio ugdymo agentūra. Mokytojų rengimas inkliuziniam švietimui. Inkliuzinio švietimo mokytojo profilis (2012). Prieiga per internetą: https://www.european-agency.org/sites/default/files/te4i-profile-of-inclusive-teachers_Profile-of-Inclusive-Teachers-LT.pdf.

Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra. Rodiklių rengimas – inkliuzinio švietimo plėtrai Europoje vertinti (2009). Prieiga per internetą: https://www.european-agency.org/sites/default/files/development-of-a-set-of-indicators-for-inclusive-education-in-europe_indicators-LT.pdf.

Europos Tarybos rekomendacija dėl bendrų vertybių, įtraukaus švietimo ir europinio mokymo aspekto propagavimo (2018-05-22, 2018/C 195/01). Prieiga per internetą: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607(01)&from=EN).

Gaižiūnas I. (2022). Įtraukusis ugdymas – mokykloms ir vertybė, ir iššūkis. Švietimo naujienos, 2022-06-27. Prieiga per internetą: <https://www.svietimonaujienos.lt/itraukusis-ugdymas-mokykloms-ir-vertybe-ir-issukis/>.

Galkienė A. (2021) (red.). Universalus dizainas mokymuisi mūsų klasėje. Mokytojų patirtys: Austrija, Lietuva, Lenkija, Suomija. Prieiga per internetą: <https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/16201>.

Galkienė A. (2021). Kokybinė įtraukiojo ugdymo slinktis visuomenės raidos kontekste: dialektinis modeliavimas. Pedagogika, t. 141, Nr. 1, p. 190–213.

Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas bendrojo ugdymo mokyklose. Rekomendacijos (2020). Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba. Prieiga per internetą: [https://www.vilniausppt.lt/wp-content/uploads/2020/11/REKOMEN\[1\]DACIJOS-galutinis.pdf](https://www.vilniausppt.lt/wp-content/uploads/2020/11/REKOMEN[1]DACIJOS-galutinis.pdf).

Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo kryptingumas mokyklose, vykdančiose bendrojo ugdymo programas (2022). Ataskaitos rengėjai: L. Jašinauskas, A. Lauciuvienė, R. E. Norkūnienė, P. Papšienė, A. Pavilovič-Jančis, R. Zablackė, J. Zabulionienė. Nacionalinė švietimo agentūra. Prieiga per internetą: [https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uplo\[1\]ads/2022/03/2021-m.-teminio-isorinio-vertinimo-ataskaita_22-3-3-GV_TA.pdf](https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uplo[1]ads/2022/03/2021-m.-teminio-isorinio-vertinimo-ataskaita_22-3-3-GV_TA.pdf).

Įtraukties veiksmų planas 2021–2024 m., patvirtintas LR švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu „Dėl pasirengimo įgyvendinti Švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 45 straipsniu nuostatas 2021–2024 metų veiksmų plano patvirtinimo“. 2021 m. spalio 14 d., Nr. V-1879.

JT Neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukųjį švietimą CRPD/C/GC/4.

JT neįgaliųjų teisių konvencija (2006). Prieiga per internetą: https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/seni_failai/Neigaliuju_teisiu_konvencija.pdf.

JT vaiko teisių konvencija (1989). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.

Konvencija prieš diskriminaciją švietime, UNESCO (1960). Prieiga per internetą: [Convention against Discrimination in Education](#). | UNESCO.

Lambert L. (2011). Lyderystės gebėjimai ir tvari mokyklų pažanga. Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.

Lietuvos pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modelio ekspertinis vertinimas (2021). Šapelytė O., Ališauskas A., Ališauskienė S., Melienė R., Miltenienė L., Ruplienė D.

Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015 „Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.425517>.

Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. XII-745 „Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463390>.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011). Galiojanti suvestinė redakcija (2022-09-01–2022-11-30). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 45¹ straipsniu įstatymas (2020). Įsigalioja 2024-09-01. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a396c630c07711eaae0db016672cba9c>.

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Dėl Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2dc533c0100c11e7b6c9f69dc4ecf19f>.

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-1269 „Dėl Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1a764050239511edb4cae1b158f98ea5>.

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. gegužės 25 d. įsakymo Nr. V-836 redakcija „Dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. birželio 26 d. įsakymo Nr. V-755 „Dėl Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fd6ace60dc5c11ecb1b39d276e924a5d?jfwid=2r1mldso>.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. gruodžio 1 d. nutarimas Nr. 1016 „Dėl 2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo plėtros programos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bb746f03565d11ec86bdcb0a6d573b32?jfwid=rivwzvvpvg>.

Miltenienė L., Vensclovaitė I. (2012). Pedagogų bendradarbiavimas inkliuzinio ugdymo kontekste. *Specialusis ugdymas*, 2 (27), p. 99–110.

Mokinių, tėvų ir pedagogų nuomonės apie įtraukiojo ugdymo įgyvendinimą mokykloje tyrimas (2021). Mokyklų tobulinimo centras, Vilnius.

Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų praktinių patirčių taikant universalaus dizaino priemones ugdymui(si) analizėje – priemonių taikymas, patirtys ir galimybės (Vilnius, 2022). Analizę parengė dr. Jurgita Subačiūtė ir kt. Prieiga per internetą: https://www.nsa.smm.lt/2022/05/25/mokytoju-ir-svietimo-pagalbos-specialistu-praktiniu-patirciu-taikant-universalaus-dizaino-priemones-ugdymuisi-analizeje-priemoniu-taikymas-patirtys-ir-galimybes/?fbclid=IwAR2cwqrH88Jc_uoYDS6k1zXSfT383z_1N4q6F-Vq2N5ketFat7enJCAp3Lo.

Raktiniai principai parama kuriant ir įgyvendinant įtraukiojo ugdymo politiką. Politikos santrauka (2021). Europos specialiojo ir inkliuzinio ugdymo plėtros agentūra. Prieiga per internetą: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Key_Principles_2021_LT.pdf.

Ruškus J. (2020). Klausimai ir iššūkiai dėl negalią turinčių vaikų teisės mokytis įtraukiojo ugdymo sąlygomis Lietuvoje. Specialusis ugdymas, 2020, Nr. 1 (41).

Stoner J. A. F., Freeman R. E., Gilbert D. R., 2005. Vadyba. Poligrafija ir informatika.

Švietimo būklės apžvalga. Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose (Vilnius, 2022). Rengė rengėjų grupė. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/stebesenos-ir-vertinimo-departamentas/svietimo-politikos-analize/svietimo-bukles-apzvalgos/>.

Ugdymo(si) procesas. Nacionalinė švietimo agentūra. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/analiziu-zemelapis/ugdymosi-procesas/>.

